

lach miałem ochotę odtańczyć taniec wojenny, po opadnięciu emocji wziąłem przykład z Greka Zorby.

Epilog

Napisałem długi, bardzo grzeczny i do bólu ścisły list do moich redaktorów, bez pretensji, tylko z refleksjami. Choć zdawałem sobie sprawę, że lista „zasłużonych” dla kształtu i zawartości prac była bardzo długa. Aż niewiarygodne, ile osób włączyło się w to dzieło. Pozwoliłem sobie tylko na jedną radę, aby osobę zajmującą się wprowadzaniem korekt autorskich w wydawnictwie koniecznie odizolować od tych zadań i wysłać na specjalne przeszkolenie. W odpowiedzi otrzymałem list od Głównego Konserwatora Przyrody tłumaczący podłoże wszystkich błędów i problemów. Dla przykładu, okazało się, że nasze pierwsze korekty autorskie zawieruszyły się gdzieś w przestrzeni pocztowej między Krakowem i Warszawą na przeciąg tygodnia, a gdy dotarły już wreszcie do Warszawy, czas tak naglił, że niemożliwe stało się wysłanie poprawionych tekstów do korekty drugiej. Podobno ornitolodzy sami pojechali do stolicy, żeby dopilnować tej korekty. Też bym tak zrobił, gdybym wiedział. Profesor Z. Witkowski przepraszając za wszystko wziął całą winę na siebie. Tym zyskał mój szacunek, bo przecież wiem, że „zasłużonych” było wielu.

Posłowie

Zgodnie z moją filozofią życiową, cieszę się z tego co jest. Czytelnik otrzymuje do rąk wiedzę w pigułce o danym gatunku, jego ekologii, biologii, sytuacji w Polsce, zagrożeniach, wiedzę pozbawioną demagogii wynikającej z zachodnioeuropejskiego spojrzenia. Szczególnie istotne jest może, w kontekście przewidywanej realizacji programu Natura 2000, przełożenie tej wiedzy na prak-

tykę ochrony i wytyczenie pewnych kierunków działania. Prawdziwym wyzwaniem staje się tu głęboki regres łątki ozdobnej. Podczas prac nad raportem o krytycznych gatunkach ważek w Europie zauważyłem, że podobne, negatywne tendencje rysują się w całej północnej części zasięgu tej łątki. Konieczne są w jej przypadku zdecydowane działania inwentaryzacyjne, poznawcze i ochronne. Potrzebne są większe środki na te działania, ale, niestety, Ministerstwo nie zakwalifikowało tego gatunku do pierwszych programów realizujących założenia Natura 2000. Jednak i bez tych środków możemy niemało zrobić we własnym zakresie, do czego gorąco zachęcam.

BERNARD R. 2004a. *Coenagrion ornatum* (Sély, 1850), Łątka ozdobna. [w:] Adamski P., Bartel R., Bereszyński A., Kepel A., Witkowski Z. [red.], Gatunki zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny, tom 6. Ministerstwo Środowiska, Warszawa: 25-29.

BERNARD R. 2004b. *Ophiogomphus cecilia* (Geoffroy in Fourcroy, 1785), Trzepla zielona. [w:] Adamski P., Bartel R., Bereszyński A., Kepel A., Witkowski Z. [red.], Gatunki zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny, tom 6. Ministerstwo Środowiska, Warszawa: 30-34.

BERNARD R. 2004c. *Leucorrhinia pectoralis* (Charpentier, 1825), Zalotka większa. [w:] Adamski P., Bartel R., Bereszyński A., Kepel A., Witkowski Z. [red.], Gatunki zwierząt (z wyjątkiem ptaków). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny, tom 6. Ministerstwo Środowiska, Warszawa: 35-38.

Czym oznaczać polskie ważki? Część 1. Imagines

Paweł BUCZYŃSKI, Grzegorz TOŃCZYK

Keys useful in identifying Polish dragonflies. Part 1. Imagines. – For the beginner who would like to study dragonflies the major problem is literature. It was 2005 when the first national key to imagines was published, and the only key to larvae and exuviae still remains in the manuscript form. Thus the authors present the main, recently published and available keys, useful in studying national adult dragonflies. These are in most cases the keys included in monographs of European dragonflies as well as in the compilations of the faunas of neighbouring countries (Germany, the Ukraine, Czech

Republic). Newly published atlas of the dragonflies of Switzerland was highly evaluated. Some other atlases for using in the field were also discussed.

Oznaczenie zebranego materiału jest poważnym problemem dla osoby zaczynającej się interesować ważkami Polski. Tym bardziej, że właściwie brak krajowego piśmiennictwa w tej materii. Dopiero w czerwcu br. ukazał się pierwszy klucz do imagines (WENDZONKA 2005), a jedyny klucz do larw wylinek autorstwa TOŃCZYKA i in. (2000) jest

dostępny tylko w maszynopisie i krąży w „drugim obiegu”.

Naszym celem jest przedstawienie pozycji najbardziej przydatnych w opracowywaniu fauny Polski. Uwzględniamy tylko prace obejmujące całość fauny – pomijamy więc liczne na naszym rynku książeczki omawiające (nieraz błędnie) 10 czy 15 najpospolitszych gatunków. Natomiast z literatury fachowej skupiamy się na dziełach wydanych niedawno, wciąż dostępnych w księgarniach (choć raczej nie w kraju).

Starsze publikacje, z których wiele również zasługuje na uznanie, zwykle nie są już dostępne, chyba że w dobrze zaopatrzonych bibliotekach biologicznych. Spośród nich nie do pobicia jest wciąż klucz SCHMIDTA (1929), mimo drobnych nieścisłości przy części gatunków z rodzaju *Aeshna*. Doskonałe są zwłaszcza rysunki – naszym zdaniem, do dziś nie opublikował lepszych.

W tym tekście przedstawiamy piśmiennictwo do oznaczania imagines. W następnym numerze Odonatrix omówimy klucze do larw i wylinek.

- WENDZONKA J. 2005. Klucz do oznaczania dorosłych ważek (Odonata) Polski. Odonatrix 1 (Suplement 1): 1-26.
Klucz opracowany głównie na potrzeby osób uczestniczących w programie „Atlas rozmieszczenia ważek Polski” – w różnym stopniu znających ważki. Dlatego jest zwięzły i prosty, oparty na 1-2 cechach, i przejrzysty. Mocną stroną klucza jest także szata graficzna: 133 czarno-białe, oryginalne rysunki.
Praca godna polecenia i ze powodów merytorycznych, i jako jedyny klucz w języku polskim.
- ASKEW R.R. 2004. The dragonflies of Europe (revised edition). Harley Books, Colchester.
Książka zawiera m.in. dobry klucz z przejrzystymi, czarno-białymi rysunkami. Jest on o tyle cenny, że obejmuje całą faunę kontynentu, a więc przydaje się też w razie złowienia gatunku nie wykazywanego dotychczas z Polski (MIELEWCZYK 1990, 1997). Wadą może być cena (48 €). Stąd warto wyszukać równie przydatne przy oznaczaniu pierwsze wydanie (ASKEW 1988), które po ukazaniu się drugiej edycji powinno trafić do obiegu antykwarycznego.
Ostrzegamy przy tym, by nie brać na poważnie podawanych w obu wydaniach informacji o rozmieszczeniu geograficznym ważek europejskich, zwłaszcza w Europie środkowej i wschodniej (por. BUCZYŃSKI, TOŃCZYK 2005).
- D'AGUILAR J., DOMMANGET J.-L. 1998. Guide des libellules d'Europe et d'Afrique du Nord. Delachaux et Nestlé, Lausanne.
Francuskojęzyczna monografia obejmująca całą faunę europejską. Do oznaczania służą kolorowe tablice, choć nie wszystkie rysunki są wystarczająco dokładne, by pozwolić na łatwe rozpoznanie danego gatunku.
- HANEL L., ZELENÝ J. 2000. Vážky (Odonata). Výzkum a ochrana. ZO ČSOP Vlašim, Vlašim.
Książka wydana dla osób uczestniczących w badaniach ważek Czech. Z naszego punktu widzenia w pełni przydatna, z obszernym kluczem do oznaczania imagines oraz licznymi, dobrej jakości kolorowymi zdjęciami. Obejmuje całą faunę Polski, a do tego gatunki u nas nieobecne ze względów zoogeograficznych. Jest to zaleta tej pozycji – zwłaszcza biorąc pod uwagę, że w związku ze zmianami klimatu można oczekiwać pojawienia się w Polsce np. *Lestes macrostigma* czy *Gomphus pulchellus*.
- GORB S.N., PAVLJUK R.S., SPURIS Z.D. 2000. Strekozy (Odonata) Ukrainy – fainističeskij obzor. Vestnik Zoologii, Otdel'nyj veypusk N° 15: 3-155.
Przegląd faunistyczny ważek Ukrainy, połączony z kluczem do ich oznaczania. Klucz jest dobry merytorycznie i obficie zilustrowany czytelnymi czarno-białymi rysunkami. Z polskich gatunków brak w nim jedynie *Aeshna caerulea* i *A. subarctica elisabethae*. Natomiast z ważek nieobecnych w Polsce uwzględniono: *Lestes macrostigma*, *L. parvidens* i *Coenagrion mercuriale*.
- SCHMIDT Eb. 2000. Odonata – Libellen (Imagines). [w:] H.-J. Hannemann, B. Klausnitzer, K. Senglaub (Red.), Exkursionsfauna von Deutschland. Wirbellose: Insekten. 9., neubearbeitete Auflage. Spektrum Akademischer Verlag, Gustav Fischer, Heidelberg – Berlin: 74-90.
SCHMIDT Eb. 2000. Ordnung: Odonata, Libellen. [w:] Schaefer M. (Red.), Brohmer – Fauna von Deutschland. Ein Bestimmungsbuch unserer heimischer Tierwelt. 20., überarbeitete Auflage. Quelle & Meyer Verlag, Wiebelsheim: 245-256.
Rozdziały dwóch uznanych serii wydawniczych poświęconych faunie Niemiec. Oba są podobne, bardzo zwięzłe, zwłaszcza w „Fauna von Deutschland” – co wynika z charakteru tych wydawnictw. Obejmują całość naszej fauny, zawierają też czarno-białe ilustracje – niezbyt liczne, ale wystarczające do identyfikacji łowionych wa-

żek.

Polecamy przede wszystkim „Exkursionsfauna“. Jest obszerniejsza, z dokładniejszymi opisami. Przy tym tą serię wydaje się w poręcznym formacie B5, w trwałej, płóciennej oprawie, co jest istotne przy korzystaniu z książki w terenie.

Na rynku, zwłaszcza w obiegu antykwarycznym, są też poprzednie wydania – równie przydatne jak te najnowsze.

- WILDERMUTH H., GONSETH Y., MAIBACH A. 2005. Fauna Helvetica 2. Odonata. Die Libellen der Schweiz. Centre Suisse de cartographie de la faune, Schweizerische Entomologische Gesellschaft, Terraux.

Pięknie wydana monografia, z dużą liczbą bardzo dobrych, kolorowych i czarno-białych rycin (całościowych i ze szczegółami budowy morfologicznej). Pozwalają one na łatwe oznaczenie niemal wszystkich polskich gatunków ważek.

Podobnie jak w opracowaniu ważek Czech, jest tu też szereg gatunków południowych, które nie występują w Polsce. Natomiast brak dwóch gatunków syberyjskich *sensu lato*: *Coenagrion armatum* i *Aeshna viridis*.

Jak przy „The dragonflies of Europe”, czynnikiem zniechęcającym do kupna może być cena (42 €).

- JURZITZA G. 2000. Der Kosmos Libellenführer. Die Arten Mittel- und Südeuropas. Kosmos, Stuttgart.

Bardzo solidnie opracowany i wydany atlas, przeznaczony przede wszystkim do pracy w terenie. Format kieszonkowy (10,7 x 18 cm), twarda oprawa. Książka zawiera omówienia całej fauny środkowoeuropejskiej, w tym wszystkich ważek Polski. Poszczególne gatunki przedstawiono na zdjęciach, przy których podano najważniejsze dane o: morfologii imago, zagrożeniu w Niemczech, pojawie imagines, wymaganiach środowiskowych, behawiorze, cyklu życiowym. Obszer-na część wstępna zawiera też ogólne informacje o ważkach oraz dobre klucze z licznymi rysunkami.

Jedyną poważniejszą wadą tej pozycji jest nie systematyczny, a środowiskowy układ gatunków. Jako że większość z nich to eurytopy, powoduje to łatwy do przewidzenia chaos.

- BELLMANN H. 1993. Libellen beobachten – bestimmen. Naturbuch Verlag, Augsburg. Popularny atlas, bardzo podobny do „Der Kosmos Libellenführer”. Niestety – nie jest już do-

stępny w księgarniach. Jednak niekiedy pojawia się w obiegu wtórnym.

Układ gatunków jest przejrzysty, systematyczny. Główną wadą tej książki jest nie zawsze zadowalająca jakość druku zdjęć.

- LEHMANN A., NÜB J.H. 1998. Libellen. Bestimmung, Verbreitung, Lebensräume und Gefährdung aller Arten Nord- und Mitteleuropas sowie Frankreichs unter besonderer Berücksichtigung Deutschlands und der Schweiz. Deutscher Jugendbund für Naturbeobachtung, Hamburg. Opracowanie o zakresie geograficznym i merytorycznym podobnym jak wyżej omówione atlasy, ale w odróżnieniu od nich oparte nie na zdjęciach, a czarno-białych rysunkach. Te rysunki, liczne, szczegółowe, bardzo przejrzyste, stanowią o sile książki. Pozycja godna polecenia, także ze względu na umiarkowaną cenę (8 €). Można z niej korzystać w terenie, wydano ją w formacie A5, w laminowanych okładkach.
- FISCHER C. 1984. Libellen Schleswig-Holsteins. Mitt. Zool. Mus. Univ. Kiel, Suppl. 2: 1-44. Starsza pozycja dotycząca identyfikacji ważek, o nieco mniejszej dokładności niż wcześniej omówione prace. Polecamy ją ze względu na dużą przejrzystość i walory dydaktyczne. Klucz jest oparty o schematyczne czarno-białe rysunki i niezbędne komentarze. Pozwala na szybką i pewną identyfikację gatunków, zwłaszcza początkującym odonatologom. Obejmuje większość spotykanych w Polsce gatunków, poza: *Onychogomphus forcipatus*, *Aeshna caerulea*, *Somatochlora alpestris*, *Orthetrum albistylum* i *O. brunneum*. Niestety nie jest to pozycja obecnie dostępna.
- SANDHALL Å. 1987. Trollsländor i Europa. Stenström Interpublishing, Stockholm. Książka w języku szwedzkim. Jednak zawiera rysunkowy klucz do oznaczania ważek, obejmujący wszystkie gatunki występujące w Polsce i nie tylko. Jest on oparty na czarno-białych rysunkach, dobrze prezentujących cechy gatunkowe. Przydatny dla osób początkujących.

Na koniec podajemy strony internetowe ze zdjęciami gatunków ważek występujących w Polsce:

- British Dragonfly Society
<http://www.dragonflysoc.org.uk/>
- Dragonflies and Damselflies of Europe
<http://fly.to/dragonflies>
- Libellen Europas
<http://www.libellen.jochen.de/>

- Nina's Libellen (Odonata)
<http://groenhagen.net/nina/libellen/>
- Schutzgemeinschaft Libellen in Baden-Württemberg
<http://www.sglibellen.de/>

ASKEW R.R. 1988. The dragonflies of Europe. Harley Books, Colchester.

BUCZYŃSKI P., TOŃCZYK G. 2005. Nowy „Askew”, nowe rozczarowania. Odonatrix, 1 (1): 17-19.

MIELEWCZYK S. 1990. Ważki – Odonata. [w:] J. Razowski (Red.), Wykaz zwierząt Polski. Tom I, część XXXII/1-20. Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków: 39-41.

MIELEWCZYK S. 1997. Odonata. [w:] J. Razowski

(Red.), Wykaz zwierząt Polski. Tom V, Część XXXII/24. Wyd. Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN, Kraków: 161.

SCHMIDT Er.1929. Libellen, Odonata [w:] P. Brohmer, P. Ehrmann, G. Ulmer (Red.), Die Tierwelt Mitteleuropas 4 (1b). Quelle & Meyer, Leipzig: 1-66.

TOŃCZYK G., BERNARD R., BUCZYŃSKI P. 2000. Klucz do oznaczania wylinek i larw (ostatnie stadium) ważek (Odonata) Polski. VII Ogólnopolskie Warsztaty Bentologiczne, Poznań – Jezioro, 5-27 maja 2000. Manuskrypt.

WENDZONKA J. 2005. Klucz do oznaczania dorosłych ważek (Odonata) Polski. Odonatrix, 1 (Suplement 1): 1-26.

Szwajcarska precyzja

Rafał BERNARD

Swiss precision. – „Dragonflies of Switzerland” appears as an excellent monograph presenting the occurrence of dragonflies in various aspects of the Swiss space and time. The author comments on the contents and form of the book stressing its ‘smooth’ dignified appearance, richness of data, plasticity and informativeness of figures and maps, great precision and some economy of species texts.

WILDERMUTH, H., Y. GONSETH & A. MAIBACH (Hrsg.), 2005. Odonata – Die Libellen der Schweiz. Fauna Helvetica 12, CSCF/SEG, Neuchâtel, 440 ss.

U schyłku zimy tego roku światło dzienne ujrzała monografia ważek Szwajcarii. Prawdziwa gratka dla wszystkich, którzy interesując się ważkami sięgają po literaturę europejską, ale także i dla tych, którzy... po prostu lubią piękne książki.

Choć jest to wydawnictwo zbiorowe autorstwa dwudziestu ośmiu odonatologów, śmiałym powiedziałem, że książka w niejednym przypomina swojego głównego redaktora, którego mam szczęście znać bardzo dobrze. Dystyngowana acz nieco oszczędna w wyrazie, zwięzła, niezwykle konkretna i komunikatywna. Cechy te przejawiają się po części już w jej zewnętrznym wyglądzie. Twarda okładka i kredowy papier w kolorze ecree, a na nim starannie skomponowane ryciny i tekst pisany subtelną, nieco ozdobną czcionką, sprawiają, że nie czuje się tych 400 stron objętości i 1150 gramów wagi. Wtajemniczonego bibliofila zachwycą już na pierwszy rzut oka kolorowe ryciny gatunków. Tak, tak, ryciny, a nie zdjęcia, którymi często zatłoczo-

ne są współczesne monografie. Spośród 126 akwareli, 96 namalował przed laty słynny, już nieżyjący, szwajcarski odonatolog-malarz Paul-André Robert. To prawdziwe barwne cacka precyzyjnie operujące detalem. Jaka szkoda, że 30 pozostałych akwareli trzeba było zaczerpnąć z europejskiej monografii ASKEW (1988). Proponuję czytelnikowi próbę. Jestem przekonany, że bez trudu rozpozna, po gorszej jakości i braku pewnego „ducha”, wizerunki gatunków rodem z Askew (wyniki testu można sprawdzić w spisie rycin przy końcu książki). Obrazu dopełnia 128 czarno-białych rycin także autorstwa Roberta.

Na monografię składają się: dwuczęściowy wstęp, zwięzłe omówienie biologii i środowisk ważek (przy tych środowiskach zabrakło mi trochę jakiejś wyrazistej graficznej prezentacji) oraz historii gromadzenia danych o ważkach Szwajcarii i powstałej bazy danych, charakterystyka ostatnich zmian w odonatofaunie kraju, krótki rys przedstawiający tło geograficzne i biogeograficzne, uwagi wstępne do monografii gatunków wyjaśniające m.in. stosowane określenia (co za precyzja!), monografie 84 gatunków zajmujące lwią część książki, wykaz piśmiennictwa liczący 477 pozycji, i na koniec niezbędne indeksy.

Oko zagranicznego specjalisty w pierwszym rzędzie biegnie ku omówieniu poszczególnych gatunków. Typowa gatunkowa monografia przedstawia w kolejności: ogólne rozmieszczenie gatunku, jego występowanie w Szwajcarii, stan populacji i historyczny przebieg jego zmian, zwłaszcza

ISSN 1733-8239

Odonatrix

Biuletyn Sekcji Odonatologicznej Polskiego Towarzystwa Entomologicznego
Bulletin of the Odonatological Section of the Polish Entomological Society

---

Rok 1, numer 2 (lipiec 2005)

Polskie Towarzystwo Entomologiczne – Sekcja Odonatologiczna
Zakład Zoologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie